

ΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΩΝ (19^{ος} – 20^{ος} αιώνας) ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΠΑΡΟΙΚΙΕΣ

Γεώργιος Νεκτάριος Λόης*

Πανεπιστήμιο Singidunum Βελιγραδίου,
Σύμβουλος Καθηγητής
Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου

Περίληψη:

Για να παρακολουθήσει κάποιος την ιστορία του ελληνισμού των Βαλκανίων, τις εκφάνσεις του πολιτισμού και της παράδοσής μας στην συγκεκριμένη περιοχή θεωρώ ότι θα πρέπει να ασχοληθεί με αυτό για ένα αρκετά διευρυμένο χρονικό διάστημα. Προς τούτο, και θα προσπαθήσουμε να αναφέρουμε τα σημαντικότερα κέντρα του ελληνισμού στα Βαλκάνια και το προσφυγικό ζήτημα των Ελλήνων του 19^{ου} – 20^{ου} αιώνα, προκειμένου να ανιχνεύσουμε τις αφετηριακές καταβολές. Ο ελληνισμός των Βαλκανίων είναι δυστυχώς μία ανεξερεύνητη περιοχή της ελληνικής ιστορίας. Μιας ιστορίας που εκκινεί με κέντρα όπως το Μελένικο, τη Στρώμνιτσα, το Μοναστήρι, το Κρούσεβο, τα Σκόπια, την Βόρεια Ήπειρο, το Σεμλίνο ή Ζέμουμ και τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες.

Article info:

Received: May 6, 2021

Correction: June 12, 2021

Accepted: July 27, 2021

Λέξεις Κλειδιά:

Έλληνες των Βαλκανίων,
Μελένικο, Στρώμνιτσα,
Μοναστήρι, Κρούσεβο, Σκόπια,
Βόρεια Ήπειρο, Σεμλίνο ή Ζέμουμ,
Παραδουνάβιες Ηγεμονίες.

Από αρχαιοτάτων χρόνων στα Βαλκάνια, ή ορθότερα στην Χερσόνησο του Αίμου - διότι η λέξη «Βαλκάνια» είναι οθωμανικής προέλευσης, και καθιερώθηκε από τον 14^ο αιώνα· προέρχεται από την λέξη Balkan που σημαίνει όρος/βουνό - είναι διάσπαρτος και μεγαλουργεί ο ελληνισμός. Από ιστορικής πλευράς, να αναφέρουμε ότι η μεγάλη ακμή του ελληνισμού στην Χερσόνησο του Αίμου άρχεται επί Μ. Αλεξάνδρου, ο οποίος θέλοντας να εξασφαλίσει τα βόρεια σύνορά του διέσχισε τον Δούναβη με αυτοσχέδιες κατασκευές. Ωστόσο, Έλληνες ζούσαν εκεί και πολύ πριν τον Μ. Αλέξανδρο. Είχαν οικοδομήσει μεγάλο αριθμό πόλεων, όπως η Διονυσόπολις, ο Τύρας (περιοχή Οδυσσού), η Κωστάντζα (σημ. Τόμις), η Κάλλα (σημ. Magnalia) και πλειάδα άλλων εμπορικών κέντρων.

Η οικονομική αυτή άνθηση άρχισε να φθίνει με την κυριαρχία των Ρωμαίων, μέχρι και την άνοδο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Ειδικότερα, το 1300 μ.Χ. σημειώνεται ανάκαμψη της οικονομίας με την συγκρότηση των παραδουνάβιων Ηγεμονιών, ενώ από τον 17^ο αιώνα οι Έλληνες Φαναριώτες αναλαμβάνουν την διοίκηση των Ηγεμονιών αυτών κι έτσι συντελείται με ραγδαίο τρόπο η ανάπτυξη – εμπορική και οικονομική – στις εν λόγω περιοχές.

Ο ελληνισμός της Χερσονήσου του Αίμου είναι δυστυχώς μία ανεξερεύνητη περιοχή της ελληνικής ιστορίας. Μιας ιστορίας που εκκινεί με τους πρώτους Έλληνες πραματευτάδες, οι οποίοι οδηγήθηκαν στο εξωτερικό, τις πιο πολλές φορές διωκόμενοι από τον πόλεμο ή την πενία. Οι περισσότεροι πραματευτάδες που άφησαν τις ιδιαίτερες πατρίδες τους για να φτάσουν στις ευρωπαϊκές μεγαλουπόλεις μεγαλούργησαν στα πολιτισμικά αυτά κέντρα. Πραματευτάδες από την Σιάτιστα, την Καστοριά, τα Αμπελάκια, τον Τύρναβο, το Πήλιο, τα Ιωάννινα, την ορεινή Ναυπακτία, την Πελοπόννησο και από κάθε άλλη πτυχή της Ελλάδας κατέληξαν στην Βουδαπέστη, στο Βελιγράδι, στη Βιέννη, στην Τεργέστη κ.α. Πραματευτάδες δαιμόνιοι που στόχο είχαν την βελτίωση της ποιότητας της ζωής τους και την υποστήριξη της οικογένειας που συνέχιζε να διαμένει στο χωριό, στην ιδιαίτερη πατρίδα τους.

Οι πραματευτάδες κατά μήκος των εμπορικών δρόμων που ξεκινούσαν από τη Δυτική Μακεδονία και τη Θεσσαλονίκη έφταναν στο Βελιγράδι, έναν ενδιαμέσο σταθμό, και από εκεί συνέχιζαν προς την Βιέννη και την Βουδαπέστη, κυρίως μέσω του Δούναβη με ποταμόπλοια. Κατά μήκος των εμπορικών αυτών δρόμων δημιουργήθηκαν καταρχάς εμπορικοί σταθμοί για την εξυπηρέτηση των πραματευτάδων και των караβανιών-**κι αργότερα μόνιμες παροικίες, αρκετές από τις οποίες εξελίχθηκαν σε σημαντικές ελληνικές κοινότητες.** Αυτές λοιπόν τις ελληνικές κοινότητες θα περιδιαβούμε –έστω και με βήμα ταχύ- στην ανά χείρας μελέτη.

Στους δύο λοιπόν τελευταίους αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας ο ελληνισμός της Χερσονήσου του Αίμου χωριζόταν σε δύο μεγάλες κατηγορίες, στον **αλύτρωτο** και στον **απόδημο** ελληνισμό. Ο **αλύτρωτος**, συμπαγής, ελληνισμός βρισκόταν στην Μακεδονία, στην Βόρεια Ήπειρο, στην Θράκη, στην Ανατολική Ρωμυλία, στα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου, στην Κρήτη και στην Ιωνία (περιοχή της Μικράς Ασίας). Οι περιοχές αυτές επιθυμούσαν να απελευθερωθούν και να ενταχθούν στο νεοελληνικό εθνικό κράτος. Ο **απόδημος** ελληνισμός βρισκόταν έξω από τα εθνικά πλάνα ανεξαρτησίας. Υπήρχαν πολυάριθμες τέτοιες παροικίες και ελληνικές κοινότητες στο βόρειο τμήμα της Χερσονήσου του Αίμου, στην Αίγυπτο, στην Ιταλία και στην Κεντρική Ευρώπη. Υπήρχαν φυσικά και οι υπερπόντιες αποδημίες.

Κινητήρια δύναμη της ελληνικής διασποράς, του ανοίγματος δηλαδή προς τον Βορράν και προς τις παραδουνάβιες χώρες, ήταν το εμπόριο. Οι Έλληνες από πραματευτάδες και παραγγελιοδόχοι μετεξελίχθησαν σε εμπορικούς πράκτορες, καταστηματάρχες, εισαγωγείς, μεγαλέμπορους, τραπεζίτες και είναι αυτοί που αναδείχθηκαν ως μεγάλοι ευεργέτες της Ελλάδας. Είναι αυτοί που συνέδραμαν οικονομικά την σύσταση του πρώτου ανεξάρτητου νεοελληνικού κράτους. Για έναν ολόκληρο αιώνα μετά το 1750 τα ελληνικά ήταν η γλώσσα του εμπορίου στη Χερσόνησο του Αίμου. **Αποκαλυπτική** για την εμπορική δράση των Ελλήνων στην Χερσόνησο του Αίμου είναι η έκθεση του Γάλλου Προξένου της Θεσσαλονίκης Fourcade το 1812. Στην έκθεση αυτή μεταξύ άλλων

λέγει: «Οι Έλληνες είναι οι πιο δραστήριοι παράγοντες στο εμπόριο των αποικιακών... είναι οι μεγαλύτεροί μας εχθροί. Συνδέονται με αγγλικούς και γερμανικούς οίκους και απωθούν και υποβιβάζουν τα βιομηχανικά προϊόντα μας. Η επίδρασή τους είναι θανάσιμη. ....έχουν πάρει από τα χέρια των δικών μας και το εμπόριο του βαμβακιού της Ανατολής...».¹

Οι συνέπειες αυτής της προόδου των Ελλήνων ήταν αποφασιστικές για τους λαούς της Χερσονήσου του Αίμου, αλλά και για τη μοίρα του ίδιου του ελληνισμού, εντός και εκτός από το συμπαγή εθνικό κορμό. Με τις πλούσιες παροικίες που δημιούργησαν από την Μακεδονία έως τον Δούναβη, οι Έλληνες απόδημοι αποτέλεσαν την αστική τάξη και επηρέασαν ποικιλοτρόπως και τους άλλους λαούς της Χερσονήσου του Αίμου και των παραδουνάβιων Ηγεμονιών. Υπήρξαν οι φορείς των φιλελεύθερων ιδεών της Ευρώπης, συμβάλλοντας στην εθνική ανεξαρτησία και πολιτική ελευθερία. Στην Διασπορά οργάνωσαν την Φιλική Εταιρία και συνέβαλαν με κάθε τρόπο στα απελευθερωτικά κινήματα του Γένους.

Ο ακρίτας του ελληνισμού της ανατολικής Μακεδονίας ήταν **το Μελένικο**, λίγα μόλις χιλιόμετρα μακριά από τον μεθοριακό σταθμό του Προμαχώνα Σερρών. Σήμερα είναι ένα μικρό, όμορφο, τουριστικό χωριό της Νότιας Βουλγαρίας, το Μέλικ, το οποίο είναι ονομαστό για τη λαϊκή μακεδονική αρχιτεκτονική των σπιτιών και το υπέροχο κόκκινο κρασί που το προτιμούσαν ιδιαίτερα οι Βυζαντινοί αυτοκράτορες. Για αιώνες το Μελένικο ήταν μία ακμαία ελληνική πόλη, όπου η ελληνική γλώσσα και ο ελληνικός χαρακτήρας επικρατούσαν αποκλειστικά στα σχολεία, στην εκκλησία, στο εμπόριο και στην κοινωνική ζωή. Το 1913, και παρά την καταστροφή που υπέστη το Μελένικο και ο ελληνισμός της περιοχής από του Βούλγαρους, είχε περίπου 500 ελληνορθόδοξες οικογένειες, 80 μουσουλμανικές και μόλις 10 βουλγαρικές. Με την συνθήκη του Βουκουρεστίου, στις 28 Ιουλίου του 1913, το Μελένικο επιδικάστηκε στην Βουλγαρία. Δύο ημέρες αργότερα οι Έλληνες κάτοικοι πήραν την μεγάλη απόφαση να εγκαταλείψουν όλοι την προαιώνια πατρίδα τους και να μεταναστεύσουν στην Ελλάδα. Ιστορικά ήταν μία άδικη ένταξη του Μελένικου στη Βουλγαρία.

Κατά την μεγάλη έξοδο των Ελλήνων του Μελένικου από την πατρίδα τους εκτυλίχθηκαν συγκινητικές εικόνες που μεταφέρονται σε εμάς από τον συγγραφέα του Μελένικου Απόστολο Γκισδαβίδη, ο οποίος μεταξύ άλλων λέγει: «*Ποιος θα λησμονήσει το θλιβερόν θέαμα του ασπασμού των θυρών και παραθύρων των κατοίκων... Ότι διά τελευταίαν φοράν τα έβλεπον αυτά και ότι διά πάντα θα τα αποχωρίζοντο.... Άλλοι έπαιρναν χώμα από την αυλήν ή την εκκλησία... Σπαραγμός καρδιάς το θέαμα του αποχωρισμού τούτου και η βαθειά επίγνωσις του ξερριζωμού από το έδαφός των εις το οποίον έζησαν, ηγάπησαν, επόνεσαν και όπου επόθουν να αφήσωσι την τελευταίαν αυτών πνοήν...».² Οι πιο πολλές οικογένειες εγκαταστάθηκαν στο Σιδηρόκαστρο. Το Μελένικο είναι μία ιστορική ελληνική πόλη που έμεινε, όπως πολλές άλλες, έξω από τον εθνικό κορμό. Εκεί παρέμειναν τα πέντε ελληνικά σχολεία που μαθήτευαν εκατοντάδες παιδιά Ελλήνων, παρέμειναν τα μεγαλόπρεπα αρχοντικά και 70 εκκλησίες της πάλαι ποτέ διαλαμψάσης Μητροπόλεως Μελένικου.*

1 Ζαφείρης 1998, 27.

2 Ζαφείρης 1998, 32.

Θα παραμείνουμε στην Βουλγαρία, διότι ο ρόλος της στα Πανσλαβικά σχέδια επηρέασε σημαντικά και την τύχη της **Ανατολικής Ρωμυλίας**. Ο Πανσλαβισμός ως θεωρία επηρέασε ισχυρότατα το σύνολο της πολιτιστικής κατάστασης στην Χερσονήσο του Αίμου και είχε επιπτώσεις στην Ελλάδα, ιδιαίτερα δε στη Μακεδονία και στη Θράκη. Ο Πανσλαβισμός είναι μία ρωσική κίνηση για την επέκταση της πολιτικής της στους σλάβους της Χερσονήσου του Αίμου. Με σκοπό λοιπόν την πραγματοποίηση αυτού του σχεδίου, υποστήριξε την Βουλγαρία εκκλησιαστικά με την ίδρυση της Εξαρχίας το 1870 και πολιτικά με την δημιουργία της Μεγάλης Βουλγαρίας με την Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (3 Μαρτίου 1878).³ Λίγους μήνες αργότερα η συνθήκη αυτή αντικαταστάθηκε από τη Συνθήκη του Βερολίνου (1 Ιουλίου 1878) όπου έχουμε την δημιουργία της Βουλγαρικής Ηγεμονίας και της Ανατολικής Ρωμυλίας, η οποία ήταν φόρου υποτελής στους Οθωμανούς.⁴ Αξίζει εδώ να αναφέρουμε ότι η ρωσική πολιτική επέμενε η αυτόνομη αυτή επαρχία να ονομασθεί «Νότιος Βουλγαρία» και όχι Ανατολική Ρωμυλία. Πρόταση, η οποία όμως δεν υιοθετήθηκε. Η δημιουργία της αυτόνομης επαρχίας της Ανατολικής Ρωμυλίας οφειλόταν κυρίως στην αγγλική παρέμβαση, η οποία αποσκοπούσε σε μία μελλοντική αφομοίωση των εκεί βουλγαρικών πληθυσμών από τους πολυπληθέστερους ελληνικούς και μουσουλμανικούς με μακροπρόθεσμο αποτέλεσμα την αναχαίτιση της ρωσικής επιρροής στα νότια του Αίμου.

Ο συνολικός πληθυσμός της περιοχής ήταν περίπου 750.000, σύμφωνα πάντα με τις τούρκικες στατιστικές, εκ των οποίων οι 420.000 ήσαν Τούρκοι, 230.000 Έλληνες, 60.000 μόνο Βούλγαροι και οι υπόλοιποι περίπου 40.000 διάφορες εθνικότητες (Εβραίοι, Αθίγγανοι, Ρουμάνοι κ.α.). Οι βασικές ελληνικές αποικίες που συγκροτούσαν την Ανατολική Ρωμυλία είναι η Φιλιππούπολη, η οποία ιδρύθηκε από τον Φίλιππο, βασιλιά της Μακεδονίας, το 341π.Χ., ο Πύργος (σημ. Burgas), η Σωζόπολη, από τον Αναξίμανδρο τον Μιλήσιο, το 600π.Χ. με το όνομα Απολλωνία, η Μεσημβρία από τους Μεγαρείς το 493π.Χ., η Βάρνα, κ.α.

Η αυτονομία της περιοχής διήρκεσε μέχρι τις 6 Σεπτεμβρίου του 1885, έτος κατά το οποίο προσαρτήθηκε πραξικοπηματικά στη Βουλγαρία. Οι Έλληνες της Ανατολικής Ρωμυλίας υπέστησαν από τους Βουλγάρους πολλά δεινά και αγωνίστηκαν για να αποφύγουν τον εκβουλγαρισμό τους. Αναγκάστηκαν όμως να εγκαταλείψουν τα πάτρια εδάφη τους και να εγκατασταθούν στην ελεύθερη τότε Ελλάδα ή σε άλλα μέρη της Χερσονήσου του Αίμου. Επισφράγιση της οριστικής εγκαταλείψεως της Ανατολικής Ρωμυλίας είναι η Συνθήκη του Νεϊγύ στις 27 Νοεμβρίου του 1919, στην οποία μεταξύ των άλλων υπήρχε και ο όρος για την εκούσια ανταλλαγή πληθυσμών.

Η Ανατολική Ρωμυλία είναι η Βόρεια Θράκη, η οποία, από αρχαιοτάτων χρόνων, κατοικείτο από Έλληνες που μιλούσαν την ίδια γλώσσα, είχαν την ίδια πίστη και Ελληνική εθνική συνείδηση.⁵ Η πρωτεύουσα της Βόρειας Θράκης ήταν η Φιλιππούπολη, την οποία ίδρυσε ο Μακεδόνας βασιλιάς Φίλιππος ο Β', και αποτέλεσε κέντρο όπου αναπτύχθηκε και έδρασε ο Ελληνισμός.

³ Λοις 2008, 275-277.

⁴ Σχετικά βλ. Βλαγκόπουλος 1998.

⁵ Σχετικά βλ. Καρολίδου 2002.

Η πόλη **Στρώμνιτσα**, ήταν ένα από τα ισχυρά προπύργια του ελληνισμού. Σήμερα ονομάζεται Στρούμισα και βρίσκεται λίγα χιλιόμετρα από την ελληνική μεθόριο στην περιοχή των Σκοπίων. Δυστυχώς για του νεοέλληνες παραμένει εγκαταλελειμμένη στη λήθη, πλην των προσφύγων που κατέφυγαν εκουσίως με τα λείψανα των αγίων τους στο Κιλκίς. Τα δεινά των Ελλήνων της Στρώμνιτσας από τους Βούλγαρους και την Εξαρχία, θα έπρεπε να διδάσκονται στα παιδιά μας ώστε να γίνεται απόλυτα κατανοητό τι σημαίνει πατριωτισμός, φιλοπατρία, αδούλωτη ψυχή και επιλογή ελευθερίας αντί συμβιβασμού.⁶ Η Στρώμνιτσα πρέπει να σταθεί δίπλα στις δοξασμένες μαρτυρικές πόλεις του ελληνισμού και ας βρίσκεται έξω από τον κορμό του ελληνικού κράτους. Οι Στρωμνιτσιώτες μόλις έγινε γνωστό ότι με την απόφαση της συνθήκης του Βουκουρεστίου, τον Ιούλιο του 1913, η πόλη τους επιδικάστηκε στην Βουλγαρία, συγκεντρώθηκαν στην πλατεία της Μητρόπολης, ορκίστηκαν να μην μείνουν στην πατρίδα τους υπό βουλγαρική διοίκηση, έβαλαν φωτιά στα σπίτια τους και εκουσίως ομαδικά εγκατέλειψαν την πόλη φεύγοντας για το Κιλκίς. Δεν θέλησαν να συμβιώσουν με τους Βούλγαρους, οι οποίοι τους επέφεραν πολλά δεινά κατά την περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα. Γνώριζαν ότι θα υπήρχαν βίαιοι εκβουλαρισμοί, εξαφάνιση της ελληνικής γλώσσας και πίεση για ένταξη των Ελλήνων ορθοδόξων στην Εξαρχία. Η Στρώμνιτσα είναι γνωστή από τα ρωμαϊκά και βυζαντινά έτη ως Τιβεριούπολη. Έχει πολλούς παλαιοχριστιανικούς ναούς, όπως η εκκλησία της μονής Ελεούσας στα προάστια της πόλης, χτισμένη το 1080, μετόχι για πολλά έτη του Αγίου Όρους. Επίσης αξίζει να αναφέρουμε ότι στην κοιλάδα της Στρώμνιτσας ο αυτοκράτορας του βυζαντίου Βασίλειος Β΄ νίκησε το 1014 τα στρατεύματα του Τσάρου των Βουλγάρων Σαμουήλ.

Το Μοναστήρι είναι η σημερινή πόλη Μπίτολα στην ευρύτερη περιοχή των Σκοπίων.⁷ Το Μοναστήρι ήταν το μεγαλύτερο κέντρο του ελληνισμού της Βόρειας Μακεδονίας και το δεύτερο σημαντικότερο οικονομικό - εμπορικό κέντρο της Μακεδονίας μετά την Θεσσαλονίκη. Δυστυχώς όμως η πρωτεύουσα της Πελαγονίας, παρά τις προσπάθειες των Ελλήνων κατοίκων της αποκόπηκε από τον ελληνικό κορμό, διότι επιδικάστηκε στην Σερβία από κοινού με την γύρω περιοχή στο πλαίσιο της διανομής της Μακεδονίας από τις Μεγάλες Δυνάμεις, με την συνθήκη του Βουκουρεστίου το 1913. Η μεγάλη προέλαση του ελληνικού στρατού, η οποία άρχισε στις 5 Οκτωβρίου του 1912, είχε ως τελικό στόχο το Μοναστήρι, όπου οι κάτοικοι της πόλης τον περίμεναν με ενθουσιασμό, όμως ανακόπηκε όταν ο Βενιζέλος πληροφορήθηκε την επερχόμενη προέλαση των Βουλγάρων προς την Θεσσαλονίκη και απήυθυσε επείγον τηλεγράφημα προς τον διάδοχο Κωνσταντίνο, λέγοντας ότι «για σπουδαίους πολιτικούς λόγους» πρέπει να κατευθύνει το στρατό εσπευσμένως προς την Θεσσαλονίκη. Έτσι χάθηκε το Μοναστήρι. Η διορατικότητα του Βενιζέλου ήταν αυτή που έσωσε την Θεσσαλονίκη από την βουλγαρική κατοχή, προκάλεσε όμως εθνικό διχασμό. Τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης ήταν αυτά που έδωσαν στους Σέρβους την δυνατότητα να καταλάβουν το Μοναστήρι (7/11/1912). Όμως οι φιλικές σχέσεις με τους συμμάχους Σέρβους, οι οποίοι αναγνώριζαν την ελληνικότητα της περιοχής, έδωσαν την ψευδαίσθηση στους Μοναστηριώτες ότι

6 Μυθιστόρημα με πραγματικά ιστορικά γεγονότα, τα οποία είναι προϊόν ιστορικής έρευνας. Αναφέρεται στα χρόνια του Μακεδονικού αγώνα, γραμμένο από τη συγγραφέα Νένα Πάτρα, απόγονο Μακεδόνων Μακεδονομάχων, με επίκεντρο την ιστορία της οικογένειάς της που ζούσε σε μια ακόμη χαμένη και λησμονημένη πατρίδα της βόρειας Μακεδονίας, τη Στρώμνιτσα. Πάτρα Νένα 2004.

7 Σμυρνιού-Παπαθανασίου 1996 & Ηλιάδου - Τάχου 2003.

θα ενωθούν με το νεοελληνικό κράτος. Αυτό συνέβη δύο φορές: στις 12 Νοεμβρίου του 1912 κατά την επίσκεψη εκεί του διαδόχου Κωνσταντίνου για να συναντηθεί με τον διάδοχο της Σερβίας Αλέξανδρο Καραγεώργη και λίγο αργότερα το Μάιο του 1913, όταν διερχόμενος από τα Σκόπια ο Βενιζέλος, όπου συζήτησε με τους Σέρβους την αμυντική συμφωνία κατά των Βουλγάρων, διανυκτέρευσε στο Μοναστήρι. Τελικά το Μοναστήρι οι Μεγάλες Δυνάμεις το επιδίκασαν στην Σερβία.

Αρχές του 20^{ου} αιώνα οι Έλληνες αποτελούσαν την δεύτερη μετά τους μουσουλμάνους πολυπληθέστερη κοινότητα του Μοναστηρίου. Η ελληνική κοινότητα του Μοναστηρίου διέθετε ένα σύγχρονο νοσοκομείο, τον «Ευαγγελισμό», περισσότερα από 30 σωματεία – λέσχες – ιδρύματα και οργανώσεις επαγγελματιών και διανοουμένων. Κυκλοφορούσε τοπική εβδομαδιαία εφημερίδα το «Ελληνικό Φώς» (από το 1910). Διατηρούσε 17 εκπαιδευτικά ιδρύματα με 55 δασκάλους και καθηγητές και περίπου 2500 μαθητές. Από το ελληνικό γυμνάσιο του Μοναστηρίου αποφοίτησαν ο συνταγματολόγος καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών και σοσιαλιστής πολιτικός Αλέξανδρος Σβώλος και ο πολιτικός επί σειρά ετών υπουργός και συγγραφέας του Μακεδονικού Αγώνα Γεώργιος Μόδης. Ακόμη και σήμερα στο Μοναστήρι παραμένουν ζωντανά τα ελληνικά αρχοντικά και οι ελληνικές Εκκλησίες όπως ο μητροπολιτικός ναός του Αγίου Δημητρίου, ο οποίος χτίστηκε το 1830 και παραχωρήθηκε στην Σερβική Εκκλησία το 1917 όταν έπαυσε να υφίσταται η ελληνορθόδοξη μητρόπολη Πελαγονίας.

Ως ακρόπολη του ελληνισμού, χαρακτηριζόταν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα **το Κρούσεβο**, το οποίο βρίσκεται βόρεια του Μοναστηρίου, και διατηρεί έως και σήμερα την ίδια ονομασία.⁸ Το Κρούσεβο έπεσε θύμα μιας οργανωμένης ένοπλης επιχείρησης Βουλγάρων. Συγκεκριμένα, ένοπλες ομάδες κομιτατζήδων, μπήκαν στην πόλη του Κρουσόβου τη νύχτα της 20ης Ιουλίου του 1903 ημέρα της εορτής του προφήτη Ηλία, απ' όπου προήλθε και η σλαβική ονομασία ILIN-DEN, και με το πρόσχημα ότι δρουν κατά των Οθωμανών προέβησαν σε εμπρησμούς και φόνους κυρίως κατά του πολυάριθμου ελληνικού πληθυσμού σε πόλεις και χωριά όπως της Κλεισούρας του Μοναστηρίου, της Αχρίδας, της Καστοριάς του Νυμφαίου και φυσικά του Κρουσόβου. Μάλιστα η περιοχή του Κρουσόβου ανακηρύχθηκε από τους αντάρτες ανεξάρτητο κράτος, η λεγόμενη «Δημοκρατία του Κρουσόβου». Εδώ, όμως, προκύπτει εύλογα το εξής ερώτημα: Αν είχε πραγματοποιηθεί από τους Σκοπιανούς «Μακεδόνες» όπως οι ίδιοι ισχυρίζονται γιατί δεν ονομάστηκε το κράτος αυτό «Δημοκρατία της Μακεδονίας»;⁹

Η εξέγερση όμως δεν κράτησε για πολύ, μόλις δώδεκα ημέρες αργότερα στις 2 Αυγούστου του 1903, ο τουρκικός στρατός ανακατέλαβε την πόλη. Οι Σεντραλιστές, οι οποίοι ήσαν υπέρ μιας αυτόνομης «Μακεδονίας», θεωρούσαν ως υπεύθυνους της αποτυχίας τους Βερχοβιστές και έλεγαν ότι βιάστηκαν να προκαλέσουν μια άκαιρη επανάσταση. Οι αντιμαχόμενες παρατάξεις δεν μπόρεσαν να συμβιβαστούν, με αποτέλεσμα η διαμάχη να καταλήξει σε δολοφονίες ηγετικών στελεχών της μιας παράταξης από την άλλη.

8 Ηλιάδου – Τάχου 2004.

9 Λόης 2016, 152-163.

Σήμερα την ILIN-DEN, την έχουν οικειοποιηθεί οι Σκοπιανοί (Τίτο, μετά το 1943) ως εθνική επέτειο και θεωρούν ότι αποτελεί την απαρχή της Σλαβομακεδονικής εθνογέννησης. Όμως την τιμούν και οι Βούλγαροι με κάποια διαφορά. Ενώ οι Σκοπιανοί τιμούν τους επαναστάτες του 1903 ως «Μακεδόνες», οι Βούλγαροι τους τιμούν κανονικά ως Βουλγάρους.

Η πλειοψηφία του πληθυσμού (ελληνόφωνοι και σλαβόφωνοι) ήταν υπέρ του Οικουμενικού Πατριαρχείου, άρα και υπέρ της ενώσεως της περιοχής, δηλαδή της Μακεδονίας, με την Ελλάδα και κατά της Εξαρχίας και της Βουλγαρίας. Από ελληνικής πλευράς ο όρος Ίλιντεν παραπέμπει στις σφαγές του ελληνικού πληθυσμού της Μακεδονίας με σκοπό την υφαρπαγή της περιοχής. Σήμερα στο Κρούσεβο δεσπόζουν αρκετά τριώροφα ελληνικά αρχοντικά που διασώθηκαν από την μεγάλη καταστροφή του 1903. Διατηρούν εξωτερικά χρονολογίες και ονόματα στην ελληνική γλώσσα. Οι ελληνόγλωσσες αυτές επιγραφές στα σπίτια δεν γράφονταν για να ταυτίζουν το σπίτι με τον ιδιοκτήτη τους, αλλά για να προβάλλονται τα φρονήματα και η εθνική τους καταγωγή, σε μία μάλιστα περίοδο κατά την οποία οι Έλληνες του Κρουσόβου έπρεπε να αντιπαλέψουν με την Τουρκική, Βουλγαρική και Ρουμανική προπαγάνδα. Στα τέλη 19 αιώνα, τα δύο τρίτα από τους 12.000 κατοίκους του Κρουσόβου ήταν Έλληνες και ακολουθούσαν οι Βουλγαρο-εξαρχικοί και λίγοι ρουμανίζοντες Βλάχοι. Ακόμη και μετά την καταστροφή του 1903 και την φυγή χιλιάδων Ελλήνων στο Κρούσεβο παρέμεινε σημαντικός αριθμός Ελλήνων. Σύμφωνα με την τουρκική στατιστική του 1905, ο ελληνικός πληθυσμός έφτανε τους 5400 κατοίκους με 1190 οικίες, οι Βούλγαροι ήταν 2660 με 640 οικίες, οι Ρουμανιστές 650 με 133 οικίες και οι Σέρβοι 218 με 50 οικίες.

Εδώ αξίζει να κάνουμε μία παρένθεση για να αναφέρουμε ότι στο βιλαέτι του Μοναστηρίου (βιλαέτι είναι διοικητική περιφέρεια όπως την είχαν οριοθετήσει οι Οθωμανοί), το έτος 1900 υπήρχαν 481 ελληνικά σχολεία όλων των βαθμίδων με 27.700 μαθητές. Και για να επανέλθουμε στο Κρούσεβο να αναφέρουμε ότι το πρώτο σχολείο χτίστηκε το 1847. Στο κέντρο του Κρουσόβου δέσποζε ο μητροπολιτικός ναός του Αγίου Νικολάου, ο οποίος χτίστηκε το 1831-1832 επί αρχιερατείας του Μητροπολίτη Πρεσπών και Αχρίδος Καλλινίκου. Ο ναός κήκε το 1903. Στα τέλη της Οθωμανοκρατίας η ελληνική κοινότητα Μοναστηρίου συντηρούσε δέκα επτά (17) εκπαιδευτικά ιδρύματα με 2500 περίπου μαθητές.¹⁰

Στα Σκόπια τώρα όπου έμεναν πολλοί ελληνικής καταγωγής κάτοικοι εξαναγκάστηκαν σε εξορίες και αλλαγές ονομάτων κυρίως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Άλλοι πάλι συμβιβάστηκαν με την πολιτική πραγματικότητα και σιώπησαν. Έτσι, η ελληνική γλώσσα με τον καιρό αντικαταστάθηκε από την σλαβική διάλεκτο. Η βλαχική ομιλείται έως σήμερα στα Σκόπια μεταξύ των ηλικιωμένων που προέρχονται από τις περιοχές του Μοναστηρίου και του Κρουσόβου.

Σύμφωνα με την τουρκική απογραφή του 1904, οι Έλληνες στο βιλαέτι του Κοσσυφοπεδίου, όπου υπαγόταν και η πόλη των Σκοπίων, έφταναν τις 170.000. Έτσι, το έτος 1908 σε συνεργασία με το ελληνικό προξενείο των Σκοπίων ιδρύθηκε ο «*Ελληνικός Σύλλογος Κοσσυφοπεδίου*» με έδρα τα Σκόπια. Οι περισσότεροι ζούσαν στα Σκόπια ενώ πολυάριθμες ελληνικές κοινότητες υπήρχαν στα Βελεσά (Βέλες), στην

10 Βακαλόπουλος 1990, 364-365.

Πρισερένη, στο Κουμάνοβο και στο Ιστίπ. Οι Έλληνες ασχολούνταν με το εμπόριο και τα χρηματοοικονομικά. Ο μοναδικός εκπαιδευτικός φορέας στα Σκόπια -το έτος 1830- ήταν το ελληνικό σχολείο. Το έτος 1910, στα Σκόπια λειτουργούσαν ελληνικό ημιγυμνάσιο με έξι καθηγητές, αστική επτατάξια σχολή αρρένων, παρθεναγωγείο και νηπιαγωγείο με συνολικό αριθμό μαθητών περίπου 1000. Αξίζει να αναφέρουμε ότι στην απογραφή που διενεργήθηκε, το έτος 1941, με ευθύνη των γερμανικών αρχών κατοχής, διαπιστώθηκε ότι στην περιοχή της τότε Γενικής Διοίκησης της Νότιας Σερβίας, σήμερα «Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας», με έδρα τα Σκόπια το 12% του πληθυσμού, δηλαδή περίπου 100.000 κάτοικοι, ήταν Έλληνες ορθόδοξοι χριστιανοί. Η απογραφή του 1961 ανέβασε τον αριθμό των Ελλήνων στις 160.000.¹¹

Οι Έλληνες, και γενικότερα οι χριστιανοί των Σκοπίων, ανήκαν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Έως και το έτος 1870, που ιδρύθηκε η Βουλγαρική Εξαρχία, όλοι οι χριστιανικοί λαοί: Έλληνες, Σέρβοι, Βούλγαροι κ.α. είχαν μία κοινότητα. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο για να προστατεύσει το εθνικό φρόνημα από την επιρροή και τις συγκρούσεις της Βουλγαρικής Εξαρχίας, που προσπαθούσε να εκμεταλλευτεί το σλαβικό στοιχείο, προέβη με σιγίλλιο το 1903 στην ίδρυση δύο ομόδοξων κοινοτήτων, των Ελλήνων και των Σέρβων. Την ειρηνική συμβίωση και ανάπτυξη που επέφερε ο Πατριαρχικός Κανονισμός σταμάτησαν οι δύο βαλκανικοί πόλεμοι και ο Α΄ Παγκόσμιος, που υποχρέωσαν την πλειοψηφία του ελληνισμού των Σκοπίων να εγκαταλείψει την πατρίδα του και να εγκατασταθεί ως πρόσφυγας στην Θεσσαλονίκη. Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η ελληνική κοινότητα των Σκοπίων είχε λίγο περισσότερες από 100 οικογένειες.

Η μεγαλύτερη ελληνική κοινότητα μετά τα Σκόπια, η οποία ακμάζει τον 19^ο αιώνα βρισκόταν στην πόλη των **Βελεσών**. Σήμερα ονομάζεται Βέλες. Η ελληνική κοινότητα των Βελεσών θεωρείται η βορειότερη εστία του μακεδονικού ελληνισμού στα σύνορα με την περιοχή της αρχαίας Δαρδανίας. Η επίσημη γλώσσα της διοίκησης και εκπαίδευσης ήταν η ελληνική. Τα Βελεσά βρίσκονται στην θέση της αρχαίας ελληνικής - μακεδονικής πόλης Βυλάζωρα. Στα κτίσματα των Βυλαζώρων κυριαρχεί ο δωρικός και ο κορινθιακός ρυθμός.

Μετά το σχίσμα της Βουλγαρικής Εκκλησίας, το έτος 1870, η εκκλησιαστική δικαιοδοσία της περιοχής πέρασε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην Βουλγαρική Εξαρχία. Λίγα έτη αργότερα, το 1878 οι Έλληνες των Βελεσών υπολογίζονται στις 2.500. Στο ορθόδοξο νεκροταφείο της πόλης σώζονται, ακόμη και σήμερα, σε οικογενειακούς τάφους αρκετά επιτύμβια στην ελληνική γλώσσα.

Η ιστορία του ελληνισμού της **Βορείου Ηπείρου** είναι λίγο πολύ γνωστή,¹² οφείλουμε όμως να τονίσουμε ότι εμφανίζεται στην περιοχή από την πρώτη αρχαιότητα. Όλα ξεκίνησαν με το Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας που υπογράφηκε στις 13 Φεβρουαρίου του 1914 στην ιταλική πόλη από τις Μεγάλες Δυνάμεις και με το οποίο χαράζονταν τα αλβανικά σύνορα.¹³ Η περιοχή της Βορείου Ηπείρου παραχωρούνταν στην Αλβανία, η οποία είχε αναγνωριστεί επίσημα ως ανεξάρτητο κράτος με τη Συνθήκη του Λονδίνου (Μάιος 1913).

¹¹ Παλλίδας 2003, 227.

¹² Παπαφλωράτος 2018.

¹³ Kontis & Manda 1994, 15.

Σύμφωνα με την απογραφή των Οθωμανών του έτους 1908, ο αριθμός των χριστιανών κατοίκων της περιοχής ανερχόταν σε 128.050 και των μουσουλμάνων σε 95.561.¹⁴ Σήμερα υπολογίζεται ότι υπάρχουν περίπου 100 χωριά όπου ζουν Έλληνες, εκ των οποίων οι περισσότεροι ομιλούν την ελληνική γλώσσα και ζουν αρμονικά με τους Αλβανούς. Εμείς θα αναφέρουμε ενδεικτικά ορισμένες από τις σημαντικότερες σε ελληνική παρουσία πόλεις όπως είναι το Αργυρόκαστο, η Κοριτσά, το Δελβινιό, η Μοσχόπολη, οι Άγιοι Σαράντα, η Πρεμετή, η Χειμάρα και πολλές άλλες.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, **η Κοριτσά** είχε περίπου 18.000 κατοίκους, από τους οποίους οι 14.000 και πλέον ήταν Έλληνες. Οι υπόλοιπες 4.000 ήταν Τούρκοι και Αλβανοί. Το πρώτο ελληνικό σχολείο που ιδρύθηκε στην Κοριτσά ήταν το 1723 αλλά καταστράφηκε από τους Τουρκαλβανούς κατά την ελληνική επανάσταση του 1821. Ενδεικτικά να αναφέρουμε ότι το σχολικό έτος 1894-1895 λειτουργούσαν στην Κοριτσά το περίφημο Μπάκειον Γυμνάσιο, το οποίο ήταν αναγνωρισμένο από το ελληνικό κράτος και οι απόφοιτοί του εισάγονταν χωρίς εξετάσεις στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, δύο αστικές σχολές αρρένων και ένα παρθεναγωγείο με 1000 περίπου συνολικά μαθητές και μαθήτριες. Από την Κοριτσά καταγόταν και ένας από τους σημαντικότερους Έλληνες ευεργέτες ο Ιωάννης Μπάγκας, ο οποίος έζησε από το 1814 έως το 1895. Ο Ιωάννης Μπάγκας δώρισε ολόκληρη την περιουσία του στο ελληνικό κράτος και πέθανε πάμφτωχος.

Έως το 1768, που προσαρτήθηκε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, η Μητρόπολη Κοριτσάς ανήκε στην αρχιεπισκοπή Αχρίδας. Οι πιο γνωστοί από τους Μητροπολίτες Κοριτσάς είναι ο Γερβάσιος Ωρολογάς (1895-1902) και ο εθνομάρτυρας Φώτιος (1902-1906), ο οποίος δολοφονήθηκε από Αλβανούς εθνικιστές. Το κτίριο της Μητροπόλεως χτίστηκε το 1857 και διατηρείται έως σήμερα. Κυρίαρχη γλώσσα και κουλτούρα της πόλης ήταν η ελληνική. Η Κοριτσά απελευθερώθηκε για μία ακόμη φορά από τον ελληνικό στρατό στις 22 Νοεμβρίου του 1940. Όμως με την λήξη του πολέμου οι Μεγάλες Δυνάμεις επανέφεραν τα σύνορα της Αλβανίας στο παλαιό καθεστώς.

Η Μοσχόπολη γνωστή και ως «η Αθήνα της Οθωμανοκρατίας», όπως την χαρακτήριζαν πολλοί ξένοι, είναι μία ξεχασμένη και άγνωστη ελληνική βλαχική πόλη στους πολλούς, πέρα από τους ειδικούς ερευνητές.¹⁵ Η Μοσχόπολη ήταν ένα από τα μεγαλύτερα αστικά κέντρα του ελληνισμού και της ελληνικής παιδείας με περισσότερους από 50.000 κατοίκους. Σήμερα στα ερείπια της πόλης βρίσκεται ένα μικρό αλβανικό χωριό, με το όνομα Boskorolije, με περίπου 600 κατοίκους.

Οργανωμένο ελληνικό σχολείο λειτουργούσε στην Μοσχόπολη από τα μέσα του 17^{ου} αιώνα. Το έτος 1744 αναβαθμίζεται με έναν ανώτερο κύκλο πανεπιστημιακού επιπέδου και λαμβάνει τον τίτλο «Νέα Ακαδημία» και θεωρείται ένα από τα καλύτερα ανώτερα σχολεία του υπόδουλου ελληνισμού. Όμως το καύχημα της Μοσχόπολης θεωρείται το τυπογραφείο, το οποίο ιδρύθηκε το 1731 και ήταν το δεύτερο ελληνικό τυπογραφείο στη Χερσόνησο του Αίμου, μετά το πατριαρχικό που είχε ιδρυθεί από τον πατριάρχη Κύριλλο Λούκαρη. Στην Μοσχόπολη τυπώθηκαν συνολικά 22 βιβλία θεολογικού και φιλολογικού περιεχομένου, για τις ανάγκες των σχολείων της πόλης και της όμορης περιοχής. Μαρτυρία της προκεχωρημένης ακμής είναι και οι επιβλητικοί ναοί του Αγίου Νικολάου (1721), του Αγίου Αθανασίου (1721) και των Ταξιαρχών (1722) με τις πολλές και αξιόλογες αγιογραφίες.

14 Ψαλλίδας 2003, 211.

15 Βακαλόπουλος 1992, 703-776.

Η μεγάλη καταστροφή της Μοσχόπολης έγινε το Σεπτέμβριο του 1769, κατά τη διάρκεια του πρώτου ρωσοτουρκικού πολέμου. Τότε εισήλθαν ληστρικές ομάδες Τουρκαλβανών στην πόλη. Η δεύτερη καταστροφή της Μοσχόπολης έγινε το 1788, πάλι κατά τη διάρκεια του ρωσοτουρκικού πολέμου, δεύτερου κατά σειρά. Ακολούθησε η ομαδική φυγή των κατοίκων σε άλλες περιοχές της Μακεδονίας. Η οριστική λεηλασία της πόλης και η εξαφάνισή της πραγματοποιήθηκε το 1920 όταν αποχωρώντας ο γαλλικός στρατός από την περιοχή ξήλωσε ξυλόγλυπτα τέμπλα, εικόνες, άμβωνες και υπάρπαξε άλλα εκκλησιαστικά κειμήλια, τα οποία έγιναν αντικείμενο αρχαιοκαπηλίας ή μεταφέρθηκαν σε γαλλικά μουσεία.

Ανεξάρτητα από τη βλαχική γλώσσα που μιλούσαν οι κάτοικοι, η επίσημη γλώσσα ήταν η ελληνική, διότι η εθνική συνείδηση των Βλάχων της περιοχής ήταν ελληνική. Τα πιο διάσημα τέκνα της Μοσχόπολης είναι οι εθνικοί ευεργέτες Γεώργιος και Σίμων Σίνας, οι οποίοι κόσμησαν με βασικά κτήρια την πρωτεύουσα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους.

Η πρωτεύουσα της Βορείου Ηπείρου ήταν **το Αργυρόκαστρο**, το οποίο χάθηκε στην δίνη των συγκρούσεων. Η πόλη εντυπωσιάζει με την αρχιτεκτονική, την πέτρα, τα καλτερίμια, τα ιστορικά κτίσματα και τα επιβλητικά αρχοντικά. Παρά το κλείσιμο των Εκκλησιών από το κομμουνιστικό καθεστώς της χώρας και την εγκατάλειψη, ο ναός των Ταξιαρχών διατηρεί στην είσοδο την κτητορική επιγραφή «εκτίσθη εκ βάθρων το 1828». Το 1907 υπήρχαν 170 ελληνικές Εκκλησίες με 155 κληρικούς. Υπήρχαν 126 ελληνικά σχολεία στην ευρύτερη περιοχή του Αργυροκάστρου με 140 δασκάλους, 14 δασκάλες και 4.600 Έλληνες μαθητές και μαθήτριες. Από την απογραφή του 1878 γνωρίζουμε ότι ο καζάς (διοικητική περιφέρεια) του Αργυροκάστρου είχε 32.000 κατοίκους από τους οποίους οι 19.000 ήταν χριστιανοί. Το καύχημα της εκπαίδευσης ήταν τα Ζωγράφια Διδασκαλεία, δωρεά από τον εθνικό ευεργέτη Χρηστάκη Ζωγράφο (γεννήθηκε το 1820).

Οι Άγιοι Σαράντα είναι μία από τις ανθηρές πόλεις του ελληνισμού της Βορείου Ηπείρου. Χαρακτηριστικά να αναφέρουμε ότι το 1991, στις πρώτες ελεύθερες πολυκομματικές εκλογές στην περιοχή, είχε εκλεγεί Έλληνας Νομάρχης ο Βασίλειος Τσάκος. Η πόλη αριθμούσε 17.500 κατοίκους από τους οποίους οι 6.500 ήταν Έλληνες. Το σχολικό έτος 1989-1990 στην επαρχία των Αγίων Σαράντα λειτουργούσαν ελληνικά σχολεία σε 55 χωριά με 212 ελληνόφωνους δασκάλους.

Η βορειότερη έπαλξη του ελληνισμού στην Αλβανία είναι η πόλη και η ευρύτερη περιοχή της **Χειμάρρας**. Η Χειμάρρα στους εθνολογικούς χάρτες της Βορείου Ηπείρου του έτους 1913 αριθμούσε 6.188 Έλληνες και 4.460 Αλαβανούς. Τα σπίτια στην περιοχή είναι παρόμοιας αρχιτεκτονικής με αυτά που συναντά κάποιος στα χωριά του Ζαγορίου και του Πωγωνίου. Το έτος 1912 λειτουργούσαν στην περιοχή 20 Εκκλησίες. Ένα έτος αργότερα το 1913 υπήρχαν στην περιοχή 21 ελληνικά σχολεία. Η δε ελληνικότητα της περιοχής έχει τονιστεί από πολλούς περιηγητές. Η ονομασία τώρα προέρχεται από τους πολλούς χειμάρρους που τη διασχίζουν. Αξίζει να αναφέρουμε ότι από την Χειμάρρα πέρασε και δίδαξε ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός (1714-1779).

Ας κατευθυνθούμε, εν συνεχεία, βορειότερα στην σημερινή **Σερβία**. Εκεί στην επαρχία του Σρέμ υπάρχει το βυζαντινό Σίρμιο. Όμως δεν είναι μόνον αυτό. Αρκετοί Έλληνες, θύματα των Οθωμανών, μετά τους ρωσοτουρκικούς πολέμους του 18^{ου} αιώνα, με την συμπαράσταση των Σέρβων, εγκαταστάθηκαν σε πόλεις της Σερβίας και δημιούργησαν αξιόλογες παροικίες.

Τέτοιες παροικίες συναντάμε στο Νις, στο Κραγκούγεβατς, στο Βελιγράδι, στο Σεμλίνο (σημερινό Ζέμουν), στο Ποζάρεβατς, στο Ίστιπ, στο Σμεντέρεβο, στο Σάμπατς, στο Βούκοβαρ, στο Κάρλοβατς κ.α. Μία από τις σημαντικότερες ελληνικές παροικίες στη Σερβία βρισκόταν στο Βελιγράδι, που αποτελούσε το οικονομικό και εμπορικό κόμβο της Βαλκανικής με την Κεντρική Ευρώπη. Από το Βελιγράδι περνούσαν οι εμπορικοί δρόμοι που οδηγούσαν στις ελεύθερες περιοχές της Αυστροουγγαρίας. Στα μέσα του 19ου αιώνα διαβιούσαν στο Βελιγράδι περισσότεροι από 500 Έλληνες έμποροι. Ελληνικό σχολείο στο Βελιγράδι λειτουργούσε από το 1718. Έλληνας λόγιος του Βελιγραδίου, ο Μανουήλ Σολλάριος, ίδρυσε το έτος 1842 την εμπορική σχολή στην οποία διδασκόταν η ελληνική γλώσσα. Στα σερβικά δημοτικά και γυμνάσια του Βελιγραδίου διδασκόταν επίσης η ελληνική γλώσσα από Έλληνες διδασκάλους. Στο κεντρικό σερβικό γυμνάσιο της πόλης Κραγκούγεβατς, ο Σέρβος ηγεμόνας Μίλος Ομπρένοβιτς ίδρυσε -το 1836- έδρα της αρχαίας και νέας ελληνικής γλώσσας.

Δίπλα στο Βελιγράδι βρίσκεται η μικρή πόλη **Σεμλίνο**, η οποία είναι γεμάτη με ελληνικές μνήμες. Σήμερα ονομάζεται Ζέμουν. Για το Σεμλίνο του 18^{ου} - 19^{ου} αιώνα έγραψε, μία αξιοζήλευτη Διδακτορική Διατριβή, ο καθηγητής της Βαλκανικής Ιστορίας στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Ιωάννης Παπαδριανός. Το Σεμλίνο για πολλά έτη, κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα, ανήκε στην αυτοκρατορία των Αψβούργων. Στην απογραφή του 1834 ο ελληνικός πληθυσμός απαριθμούσε λίγο περισσότερα από 1.000 άτομα από το σύνολο των περίπου 10.000 κατοίκων. Η γεωγραφική, η στρατηγική και κυρίως η εμπορική θέση της πόλης ήταν οι λόγοι που παρακίνησαν πολλούς Έλληνες των Οθωμανοκρατούμενων περιοχών να την προτιμήσουν. Ήταν ένας βασικός σταθμός προς τις πόλεις της Αυστροουγγαρίας κατά μήκος του Δούναβη. Στο Σεμλίνο αναδείχθηκαν τρεις δήμαρχοι ελληνικής καταγωγής. Οι Έλληνες ήταν αυτοί που κατά την διάρκεια του 19^{ου} αιώνα διέθεταν τα περισσότερα ποταμόπλοια για την εξυπηρέτηση των εμπορικών συναλλαγών. Το πρώτο ελληνικό σχολείο ιδρύθηκε το 1794. Σε ολόκληρη την πόλη υπάρχουν ακόμη και σήμερα διάσπαρτα τα ελληνικά αρχοντικά. Ακόμη και σήμερα στο κέντρο της πόλης δεσπόζει η ελληνορθόδοξη Εκκλησία του Αγίου Νικολάου.

Το βορειότερο άκρο της Χερσονήσου του Αίμου είναι η **Ρουμανία**, στην οποία, πριν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, εκτιμάται ότι ζούσαν περισσότεροι από 500.000 Έλληνες,¹⁶ οι οποίοι μετοίκησαν εκεί ήδη από το 1453 στις λεγόμενες Παραδουνάβιες Ηγεμονίες. Εκεί έδραζαν πολλά ελληνικά σχολεία: στο Βουκουρέστι, στην Κραϊόβα, στο Τεργοβίσι, κ.α. Εκδίδονταν ελληνικές εφημερίδες όπως το Έθνος, ο Λόγος, η Ίρις, κ.α., έως και το 1899, οπότε επήλθε ρήξη στις σχέσεις Ελλάδας-Ρουμανίας, εξαιτίας του Κουτσοβλαχικού ζητήματος, που αφορούσε την κληροδότηση της περιουσίας των Ελλήνων της Ρουμανίας στο ελληνικό κράτος, μιας και δεν είχαν εκεί απογόνους. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Κωνσταντίνου Ζάππα, ο οποίος θέλησε να δωρίσει την περιουσία του στο ελληνικό Δημόσιο και γι αυτό η Ρουμανία την κατέσχεσε ολόκληρη.

Αξίζει εδώ απλά να αναφέρουμε ότι οι δύο σημαντικότεροι προορισμοί των Ελλήνων μεταναστών ήταν η Βιέννη και η Βουδαπέστη.

Ολοκληρώνοντας, θεωρώ την εν λόγω μελέτη ως ένα «σπάραγμα μνήμης», μιας μνήμης αλλοτινών καιρών και, παρά την χρονική απόσταση που μας χωρίζει από εκείνους, ο ελληνισμός της Χερσονήσου του Αίμου άφησε ανεξίτηλα τα ίχνη του με τα τοπωνύμια,

16 Ψαλλίδα 2003, 230.

τις ελληνικές λέξεις που χρησιμοποιούνται έως σήμερα, με τις εκκλησίες, τα αρχοντικά, τα σχολεία, τα ιδρύματα και πολλά άλλα. Οι ελληνικές κοινότητες και παροικίες της Μοσχόπολης, του Μελένικου, του Μοναστηρίου, της Στρώμνιτσας, του Κρούσεβου, των Βελεσών, των Σκοπίων, της Φιλιππούπολης, της Αγκιάλου, της Μεσημβρίας, της Βορείου Ηπείρου, του Βελιγραδίου, του Σεμλίνου και ακόμη βορειότερα είναι μόνο μερικές από τις πλείστες όσες περιοχές της Χερσονήσου του Αίμου όπου έδρασε ο ελληνισμός.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βακαλόπουλος Κων. (1990): *Ιστορία του βόρειου ελληνισμού - Μακεδονία*, Εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.
- Βακαλόπουλος Κων. (1992): *Ιστορία του βόρειου ελληνισμού - Ήπειρος*, Εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.
- Βακαλόπουλος Κων. (2008): *Οι Έλληνες της Νότιας Βουλγαρίας και των παραλιών του Εύξεινου Πόντου*, Εκδ. Σταμούλη, Αθήνα.
- Βλαγκόπουλος Βλάσης (1998)» *Συνθήκες σταθμοί της ιστορίας. Οδοιπορικό 146 χρόνων - 1821-1967*, Εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη.
- Ζαφείρης Χρίστος (1998): *Βαλκάνιος Πραματευτής. Οδοιπορία μνήμης σε ελληνικές κοινότητες και παροικίες*, Εκδ. Εξάντας, Αθήνα.
- Ηλιάδου - Τάχου Σοφία (2003): *Ο ελληνισμός του Μοναστηρίου Πελαγονίας*, Εκδ. Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη.
- Ηλιάδου - Τάχου Σοφία (2004): *Το Κρούσοβο - πέρα από την ιστορία και τη μνήμη (1845-1903). Όψεις από την οικονομία, την εκπαίδευση και την κοινωνία του Κρουσόβου, ως την εξέγερση του Ίλιντεν*, Θεσσαλονίκη.
- Καραθανάσης Αθανάσιος (2011): *Ο ελληνικός κόσμος στα Βαλκάνια και την Ρωσία*, Εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.
- Καρολίδου Παύλου (2002): *Η ανατολική Ρωμυλία και ο ελληνισμός*, Εκδ. Πελασγός, Αθήνα.
- Kontis V. & Manda E. (1994): *The Greek Minority in Albania. A documentaty record (1921-1993)*, Institute for Balkan Studies, Θεσσαλονίκη.
- Λόης Γεώργιος Νεκτάριος (2016): *Από την Εξαρχία του 1870 στην εξέγερση του Ίλιντεν (1903), Επιστημονική Επιθεώρηση του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία», Σχολής Ανθρωπιστικών Σπουδών - Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, Τόμος Ζ', Πάτρα, σσ. 152-163.*
- Λοις Γεωργιος Νεκταριος (2008): *Оснивање Бугарске егзархије и раскол уз 1872* (Γ. Ν. Λόης, Η ίδρυση της Βουλγαρικής Εξαρχίας και το σχίσμα του 1872), Гласник (Glasnik - Επίσημο περιοδικό Σερβικής Ορθοδόξου Εκκλησίας), Београд (Βελιγράδι), σσ. 275-277.
- Παπαφλωράτος Ιωάννης (2018): *Ο ελληνισμός της Βορείου Ηπείρου. Μέσα από άγνωστα ντοκουμέντα*, Εκδ. Πελασγός, Αθήνα.
- Πάτρα Νένα (2004): *Χρόνια του χαλασμού και της φωτιάς. Μυθιστορηματικό χρονικό της Στρώμνιτσας*, Εκδ. Ακρίτας, Αθήνα.
- Σμυρνιού-Παπαθανασίου Βιολ. (1996): *Μοναστήρι, Ιστορική περιπλάνηση στην πάτρια γη*, Εκδ. Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη.
- Ψαλλίδας Αντ. (2003): *Ο Ελληνισμός της Διασποράς στην Ευρώπη*, Τόμος Β - Κεφ. 7, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα.

ASPEKTI IZBEGLIČKOG PITANJA GRKA BALKANA (19 – 20 VEKA). ZAJEDNICE I PAROHIJE

Rezime:

Da bi neko pratio istoriju helenizma na Balkanu, manifestacije naše kulture i tradicije na ovom području, smatramo da bi se time trebao baviti prilično duži vremenski period. U tom cilju pokušali smo da spomenemo najvažnije centre helenizma na Balkanu i izbegličko pitanje Grka 19. i 20. veka, kako bismo pronašli poreklo. Helenizam Balkana je nažalost neistraženo područje grčke istorije. Priča koja započinje centrima kao što su Meleniko (Melnik), Stromnitsa (Strumica), Monastiri (Bitolj), Kruševo, Skoplje, Severni Epir, Semlino ili Zemun, Dunavske Hegemonije itd.

Završavajući, smatram ovu studiju kao jedno sećanje na prošle dane i pored vremenske udaljenosti koja nas razdvaja od njih, helenizam na Balkanu ostavio je neizbrisive tragove sa imenima mesta, grčkim rečima koje se koriste do danas, crkve, dvorci, škole, institucije i još mnogo toga.

Ključne reči:

Grci Balkana,
Meleniko, Stromnitsa,
Manastir, Kruševo,
Skoplje, Severni Epir,
Semlino ili Zemun,
Dunavska hegemonija.